

PAGINA TÂNĂRULUI CERCETĂTOR

Marina MIRON

DESPRE EVOLUȚIA TIPOLOGIEI LOCUINȚELOR TRADIȚIONALE ÎN COLONIILE BULGARE DIN BUGEAC (TRADIȚII ȘI INOVAȚII)

Rezumat

Despre evoluția tipologiei locuințelor tradiționale în coloniile bulgare din Bugeac (tradiții și inovații)

Stilul de viață al coloniștilor bulgari din Basarabia, în special în ceea ce privește cultura materială, a suferit în sec. XIX – înc. sec. XX schimbări majore sub influența multor factori. Acest articol se bazează pe materiale statistice din sec. XIX – înc. sec. XX, lucrările cercetătorilor din diferite perioade de timp și materialele de teren ale autorului, ce ne permite să prezentăm dinamica schimbărilor în domeniul culturii materiale, în special a construcției caselor la coloniștii bulgari. Lucrarea reflectă etapele de schimbare a locuinței bulgarilor din Basarabia, prezintă principalele tipuri de case, care au predominat într-o anumită perioadă de timp. O atenție deosebită este acordată analizei comparative a experienței dobândite în Bugeac și celei aduse din Bulgaria în domeniul edificării locuințelor. Activitatea analitică efectuată ne permite să afirmăm că la încep. sec. XX s-a format un tip de casă de Bugeac, prin complementarea tradițiilor arhitecturale locale și a grupurilor etnice care au fost stabilite aici în procesul de colonizare. Acest tip de locuință se bazează pe casa dobrogeană (sau casă din câmpia de nord-est), care este caracteristică pentru anumite grupuri de coloniști bulgari din nord-estul Bulgariei.

Cuvinte-cheie: colonii bulgare, tehnici de construcție, tip de locuință, tradiții arhitecturale, influență reciprocă, casă de Bugeac.

Резюме

Об эволюции типологии традиционных жилищ в болгарских колониях Буджака (традиции и инновации)

Образ жизни болгарских колонистов Бессарабии, особенно в области материальной культуры, претерпел серьезные изменения под влиянием многих факторов в XIX – начале XX вв. Данная статья, основываясь на статистических материалах XIX – начала XX вв., работах исследователей разных временных периодов и полевых материалах автора, позволяет отразить динамику изменений в такой сфере материальной культуры болгарских колонистов, как домостроение. В работе отражены этапы изменения жилища болгар Бессарабии, представлены основные типы домов, преобладавшие на определенном временном этапе. Особое внимание уделяется сравнительному анализу привнесенного и приобретенного в Буджаке опыта домостроительства. Проведенный анализ позволяет утверждать, что к на-

чалу XX в. сформировался буджакский тип жилища, выделившийся при взаимодополнении архитектурных традиций местного населения и тех этнических групп, которые сложились здесь в процессе колонизации. В основе этого типа – добруджанский дом (или северо-восточный равнинный дом), характерный для некоторых групп болгарских переселенцев из Северо-Восточной Болгарии.

Ключевые слова: болгарские колонии, техника строительства, тип жилища, архитектурные традиции, взаимовлияние, буджакский дом.

Summary

On the evolution of the typology of traditional dwellings in the Bulgarian colonies from Bugeac (traditions and innovations)

The way of life of the Bulgarian colonists in Bessarabia, especially in terms of material culture, underwent serious changes under the influence of many factors during the XIX and early XX centuries. This article, based on statistical materials of the XIX – early XX centuries, works of researchers of different periods and field materials of the author, allows reflecting on the dynamics of changes in such a sphere of material culture as the dwellings of Bulgarian colonists. The article describes the stages of changing the housing of the Bulgarians of Bessarabia and presents the main types of houses that prevailed at a certain period. Special attention is paid to the comparative analysis of the experience of house-building brought from Bulgaria and acquired in Bugeac. The analytical work carried out allows us to state that at the beginning of the XX century the Bugeac type of dwelling was formed, which was distinguished by complementing the local architectural traditions with those of the ethnic groups that formed here in the process of colonization. This type of housing is based on Dobruja house (or the north-eastern flat house), which is characteristic of some groups of Bulgarian immigrants from the Northeast Bulgaria.

Key words: Bulgarian colonies, construction techniques, type of dwelling, architectural traditions, mutual influence, Bugeac houses.

Arhitectura populară este definită ca arhitectură fără un arhitect, fără un proiect tehnic special, construită direct de utilizatori și este o reflectare directă a formei unui anumit mod de viață. Aceasta este expresia culturii comunității, relației cu locul de trai, adaptabilității și diversității lumii culturale.

În acest articol, bazat pe date statistice din sec. XIX – înc. sec. XX, vom dezvălui dinamica schimbărilor în construcția de locuințe a coloniștilor bulgari în perioada sus-menționată și elementelor, care au fost supuse unor modificări substanțiale în acest proces. Materialele de teren ale autorului permit dezvăluirea acelor factori, care au influențat schimbarea aspectului satului bulgar din Moldova în sec. XX.

Analizând activitatea cercetătorilor bulgari [2; 4; 5; 6; 7; 9; 10; 22] la tema evoluției locuințelor în regiunile Bulgariei de unde provin coloniști bulgari ai Basarabiei, am evidențiat că, până la stabilirea lor în Bugeac, ei au trecut prin evoluția casei în propria patrie, însă acest proces de evoluție a locuințelor a continuat și în noile teritorii. La început, la fel ca alți imigranți, bulgarii au adus în Basarabia acel tip de locuință care în mare parte era în concordanță cu abilitățile lor tradiționale. Cum menționează cercetătorii din perioada sovietică, locuințele coloniștilor în formele lor inițiale au fost construite identic locuințelor bulgare din regiunile de proveniență [20, p. 175]. Însă noi considerăm că bulgarii care inițial s-au instalat în satele populate de moldoveni sau în cele părăsite de tătari, au ocupat casele nelocuite sau au preluat din start tehnici de construcție ale băștinașilor. Trebuie remarcat faptul că pe baza materialelor colectate în Basarabia de către cercetătorii locuințelor coloniștilor bulgari, inclusiv de autorul acestei lucrări, putem constata câteva fapte interesante. În primul rând, în ciuda evoluției casei sub influența diversilor factori externi, casa coloniștilor bulgari din Bugeac păstrează trăsăturile caracteristice *casei deschise din Renașterea preatimpurie și timpurie*, anume a tipurilor arhitecturale ce s-au dezvoltat în Bulgaria înainte de lansarea migrației masive a bulgarilor în Basarabia [22].

În același timp, caracteristicile *casei închise din Renașterea târzie* [22] lipsesc absolut în planimetria caselor coloniștilor bulgari din Basarabia, deoarece acest tip se dezvoltă în Bulgaria în al I și III sferturi ale sec. XIX, mult mai târziu decât a avut loc migrarea coloniștilor în Bugeac. Imigranții bulgari au sosit în Basarabia cu o multitudine de cunoștințe și abilități pentru construirea caselor din diferite tipuri arhitecturale [*vostochnobalkanskii (staraplaninskii), severovostochnyi (dobrudzhanskii)*] etc.). Și dacă materialele și tehnicile de construcție erau dictate de condițiile locale, totuși aspectul interior al casei – este rezultatul experienței și al cunoștințelor aduse de coloniști din metropolă.

Cele mai timpurii tipuri de locuințe ale imigranților bulgari din Basarabia erau fie adâncite în pământ și numite *zemleanca (burdei, burdel, bordei, bordel)*, fie locuințe de suprafață împletite din nuie-

le. Etimologia cuvântului *burdei* utilizat de coloniștii bulgari derivă din cuvântul românesc *bordei*, având același sens. Bordeiul utilizat de coloniști în calitate de locuință era săpat în pământ și avea o singură încăpere. Acoperișul se construia în două pante, iar scheletul acestuia era construit din căpriori și leături din lemn, peste care se fixa materialul de învelire: paie și stuf, acoperit cu pământ și uns cu lut. În mijlocul camerei se găsea cuptorul cu gura întoarsă spre intrare, cu coș de fum împletit din nuiele și uns cu lut. După sobă, în partea interioară a încăperii, se construia un pod de lut, folosit ca loc de dormit pentru întreaga familie și care ocupa aproximativ o treime din cameră. Bordeiul este acel exemplu când *vatra cu coșul de fum* inițial a fost unită cu *soba* (cuptor). Ferestrele erau făcute în acoperiș. Totuși, acest tip de locuință la bulgarii din Bugeac nu s-a dezvoltat planimetric în continuare, deși astfel de exemple sunt cunoscute în depresiunea Dunării, în Bulgaria [9, p. 13], de unde provin o parte de coloniști bulgari ai Bugeacului. Acest lucru sugerează că bordeiele au fost construite în Basarabia de bulgarii migranți ca locuințe temporare și apoi au rămas mult timp în folosință drept încăperi auxiliare. În orașul Taraclia și în s. Taraclia, raionul Cantemir, beciul în continuare este numit *burdel* [23], precum în unele regiuni ale Moldovei moldovenii numesc beciul – *bordei*.

Un alt tip de locuință, ce a existat în paralel cu *zemleanca*, era casa împletită din nuiele construită la sol, care la fel era numită *bordei, burdei, zemleanca*. Construcția acoperișului tot se baza pe căpriori, acoperit cu stuf și un strat de pământ. Ca și bordeiul săpat în sol, acest tip de construcție nu avea tavan și podeaua era de lut. Unii cercetători cred că astfel de structuri au fost preluate din nord-estul Bulgariei, de unde provin mulți imigranți [3, p. 84; 20, p. 175]. Utilizarea pentru ambele tipuri de case a aceleiași denumiri, probabil, se explică prin faptul că erau tratate ca locuințe temporare construite la scurt timp după instalarea în Bugeac.

Cercetătorul sovietic L. Markova atribuie locuința din regiunile Bulgariei de unde bulgarii au migrat în Basarabia la tipul *sudic european* de locuință și consideră că, în Bugeac, inițial a avut loc răspândirea cea mai largă a variantei *nord-estică de stepă*. În opinia ei, acest lucru este confirmat, în special, de faptul că *vatra deschisă* a avut forma piramidală tetraedrică, în timp ce în alte zone ale Bulgariei mai mult era răspândită *vatră deschisă* cu cupolă [17, p. 66].

Datele statistice din perioada anilor 1822–1828 sunt primele informații care permit urmărirea evoluției locuințelor bulgarilor din Basarabia.

Tablelul 1. Distribuția fondului locativ al bulgarilor (pe districte și tehnici de construcție) în Basarabia, 1822–1828

Denumirea districtului	Din lut	Împletite/ din lemn	De piatră	Din chirpici	Total
Ismail	-	1222	36	-	1258
Bugeacul de Sus	-	1387	-	-	1387
Bugeacul de Jos	-	519	-	-	519
Cahul	-	415	-	-	415
Prut	-	395	-	-	395
Total	-	3938	36	-	3974

Sursa: Calculele autorului pe baza materialelor statistice [13; 15].

În tabelul de mai sus se confirmă că, la etapa inițială a șederii în sudul Basarabiei, coloniștii bulgari au folosit locuințe temporare. Dintre aceste locuințe private, aproape 100% erau case împletite din nuiele, cu excepția districtului Ismail, unde 3% din acestea erau case de piatră (aici erau cariere din care se extrăgea piatra moale pentru construcții). Deși nu există informații statistice privind numărul bordeielor în aceste colonii, prezența acestora în perioada anilor '20 poate fi ușor presupusă în baza datelor din anii următori.

Cu toate acestea, imigranții bulgari au trecut repede la tehnici de construcție a caselor din lut, care în sudul Basarabiei erau mai potrivite decât cele *din nuiele* [17, p. 71]. Această situație este confirmată de informații statistice privind fondul locativ privat și public din coloniile imigranților bulgari, care au fost deduse din culegeri de documente de arhivă. Departamentul Economic al Ministerului Afacerilor Interne al Imperiului Rus, pe lângă datele statistice detaliate pentru anul 1837, oferă informații despre starea clădirilor publice și caselor private. Cu referire la materialele de construcție sunt menționate mai multe case *de pământ și din nuiele*. La fel, în unele colonii se extrăgea piatra moale, care era folosită pentru a construi case, garduri și, în special, clădiri publice. Potrivit autorului notei, cu toate acestea, mulți proprietari, având deja în curte case capitale, continuau să trăiască în bordeie.

În comparație cu datele din anii '20 ai sec. XIX, observăm că numărul caselor *de pământ*, adică lut, a crescut semnificativ și a ajuns pe locul doi după cele construite *din nuiele*. Acest fapt confirmă folo-

sirea argilei în Bugeac drept principalul material de construcție. Pentru această perioadă de timp nu sunt depistate date privind clădirile publice din localitățile bulgare.

O altă lucrare prezintă o analiză comparativă a condiției locuințelor bulgarilor Basarabiei în perioada 1833–1843. În sursa se menționează că, la 1842, în afară de îmbunătățirea calității construcțiilor private, o mare parte a coloniilor au avut și alte modificări importante. În coloniile pe ale căror terenuri sau în vecinătate sunt cariere de extragere a pietrei (aceste colonii în prezent sunt situate în Ucraina – nota autorului), majoritatea proprietarilor au construit garduri rezistente și frumoase din piatră, în loc de garduri din stuf și vreascuri. În acele localități în care nu se extrăgea piatra se construiau garduri din *lampaci* sau *scânduri*.

Trebuie remarcat faptul că, în decurs de un deceniu, se manifestă dinamica pozitivă caracteristică sec. al XIX-lea. În primul rând, se reduce numărul bordeielor și caselor din nuiele construite în prima etapă a formării coloniilor bulgare din sudul Basarabiei. În al doilea rând, a crescut substanțial numărul de case construite *din piatră* (de 2 ori) și celor construite cu utilizarea tehnicii *din ceamur* (de 1,5 ori). Dacă în 1833 numărul caselor din nuiele a prevalat asupra caselor din ceamur mai mult decât de 1,5 ori, în 1843 aceste cifre sunt aproape egale. Potrivit unor contemporani, în ciuda faptului că în anii '30 ai sec. al XIX-lea a fost observată creșterea iresponsabilității funcționarilor din aparatul administrativ colonial, pe teritoriul Basarabiei au apărut 26 de noi colonii ale imigranților transdanubieni. În 1832 erau 83 de

Tablelul 2. Tipurile de clădiri din coloniile bulgare din Basarabia (după tehnica de construcție), 1837

Categoriile de construcții	Din piatră	Din chirpici ars	Din lemn	Din lut	Din nuiele	Bordeie	Total
Case private	509	5	24	3447	5448	437	9870
Clădiri publice	-	-	-	-	-	-	-
Total	509	5	24	3447	5448	437	9870

Sursa: Calculele autorului în baza culegerii de documente [11, p. 178-179].

Tabelul 3. Evoluția fondului locativ privat al bulgarilor Basarabiei în sens cantitativ și calitativ în perioada 1833–1843

Case private	Din piatră	Din chirpici ars	Din lemn	Din lut	Din nuiele	Bordei	Total
1833	430	4	24	3191	5475	391	9515
1843	866	11	196	4626	4492	237	10428
Diferența, %	49,65	36,36	816	1435	-11,1	-60,61	9,1

Sursa: Calculele autorului în baza culegerii de documente [12, p. 248].

colonii bulgare, și numărul acestora nu s-a schimbat până în 1856 [1]. Unul dintre motivele pentru care numărul de case bulgare a crescut atât de brusc între 1828 și 1843 este și creșterea de aproape 1,5 ori a numărului de colonii.

În informațiile despre starea coloniilor bulgare din 1846 persistă aceeași tendință de creștere a fondului locativ.

Se observă o reducere continuă a numărului de locuințe temporare (bordeiuri și case din nuiele) față de casele din piatră și, în special, din ceamur, numărul cărora în trei ani a crescut în medie de 1,5 ori. În același timp, apar informații despre clădiri publice pe teritoriul coloniilor bulgare. Din punct de vedere al materialelor de construcție, predomină clădiri din ceamur și piatră, ultimele fiind situate, în principal, în orașele și coloniile din apropierea carierelor.

În ajunul războiului din Crimeea (1853–1856), în așezarea bulgară numărul total de locuințe private și clădiri publice este în ușoară creștere. În ceea ce ține de locuințele private, numărul de case din nuiele este în scădere, însă crește numărul caselor de piatră (cu 16%) și al celor din lut (cu 15%).

După acest război, Imperiul Rus, potrivit Tratatului de la Paris, pierde o parte din teritoriul Basarabiei, și doar 43 din cele 83 de colonii bulgare rămân în

componența imperiului. În termeni administrativi, așezările bulgare rămase au fost împărțite în trei districte (Ismail, Bugeacul de Sus și Bugeacul de Jos).

Potrivit statisticilor din 1863, coloniile bulgare aveau un fond de locuințe de 8157 case, dar din lipsă de date nu putem face o analiză calitativă a lor după tipul de material și tehnici de construcție utilizate. Comparând cu datele din 1851, putem afirma că aproximativ 3/5 din fondul de locuințe al coloniilor bulgare erau situate în partea Basarabiei care a rămas în Imperiul Rus. Aproximativ 40% au trecut sub jurisdicția României. Analizând corelația numărului de case cu numărul de gospodării, constatăm că în aproximativ 60% din gospodării au existat câte 2 case. Această situație este explicată prin modul patriarhal de viață predominant în familiile bulgare și coexistența în comun într-o curte și chiar într-o casă a mai multor generații din aceeași familie.

Către anul 1869, în coloniile bulgare sub administrație rusă numărul de case a ajuns la 9436. Prima divizare oficială de bulgari și găgăuzi în statisticile Imperiului Rus apare după recensământul din 1897. Cu toate acestea, separarea coloniilor în cele bulgărești și găgăuze o găsim în materialele statistice încă din 1869. Conform acestor date, numărul de case private în coloniile bulgare și găgăuze era aproape egal, iar

Tabelul 4. Tipuri de construcții în coloniile bulgare din Basarabia (după tehnica de construcție), 1846

Categoriile de construcții	Din piatră/chirpici	Din lemn	Din lut	Din nuiele	Bordeie	Total
Case private	1001	0	6006	4519	125	11652
Clădiri publice	73	42	194	0	0	309
Total	1074	42	6200	4520	125	11961

Sursa: Calculele autorului în baza culegerii de documente [3, p. 306].

Tabelul 7. Tipuri de construcții în coloniile bulgare din Basarabia (după tehnica de construcție), 1851

Categoriile de construcții	Din piatră/chirpici	Din lemn	Din lut/ ceamur	Din nuiele	Bordeie	Total
Case private	1190	0	7104	4485	229	13008
Clădiri publice	95	101		177	0	373
Total	1074	42	6200	4520	125	13381

Sursa: Informații statistice privind coloniile bulgare din Basarabia pentru anul 1851. In: ANRM, F. 2, inv. 1, d. 5831, f. 7.

Tabelul 8. Starea fondului locativ al coloniilor bulgare (pe districte), 1863

Categoriile de construcții	Ismail	Bugeacul de Sus	Bugeacul de Jos	Total
Numărul de case	1168	4177	2812	8157
Numărul de gospodării	746	2637	1805	5188
Proporții	1,6	1,6	1,6	1,6

Sursa: Calculele autorului în baza culegerii de documente [14].

tipurile materialelor folosite la construcții erau diferite. Astfel, în coloniile bulgare predominau casele de piatră și ceamur, care reprezentau aproximativ 91% din numărul total de locuințe. În timp ce în așezările găgăuze din a doua jumătate a sec. al XIX-lea, alături de casele de ceamur, mai erau prezente pe scară largă casele din nuiele (la fel, 91% ambele tipuri), aproape dispărute în coloniile bulgarilor.

Comparând statisticile bazate pe principiul cronologic, cu privire la locuințe în coloniile bulgare

din sudul Basarabiei, se observă progresul constant și pozitiv, care, timp de 20 de ani (de la 1828 la 1846), asigură triplarea numărului de case în așezarea bulgară (creștere de 309%). Acest progres a fost posibil nu numai din motive de creștere a numărului de noi migranți, ci și datorită creșterii și dezvoltării naturale interne a coloniilor. În perioada 1846–1869, ca și în etapa anterioară, observăm o tendință pozitivă. Fondul locativ (aproximativ 8 mii de case) în coloniile bulgare rămase după 1856 sub jurisdicția Impe-

Tabelul 9. Starea fondului locativ al coloniilor bulgare (pe tipuri și materiale de construcție), 1869

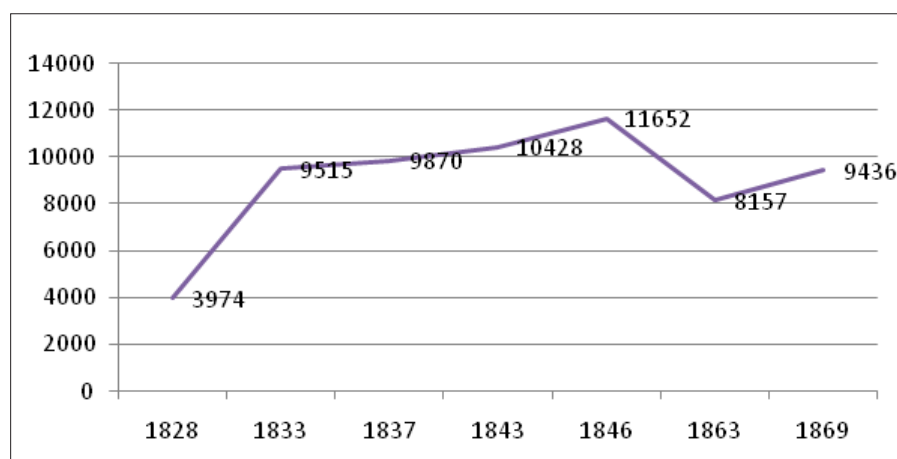
Categoriile de construcții	Din chirpici	Din piatră	Din ceamur	Din nuiele	Bordeie	Total
Case private (colonii bulgare)	8	1824	2457	336	52	4677
Case private (colonii găgăuze)	86	231	1814	2534	94	4759
Total	94	2055	4271	2870	146	9436

Sursa: Calculele autorului pe baza documentelor din ANRM, F. 351, inv. 1, d. 84, f. 88-90.

Tabelul 10. Evoluția indicatorilor cantitativi ai fondului locativ în coloniile bulgare din Basarabia

Anii	1828	1833	1837	1843	1846	1849-1851	1863	1869
Numărul de case	3974	9515	9870	10428	11652	13008	8157	9436

Sursa: Calculele autorului pe baza datelor primare analizate.

Figura 1. Evoluția fondului locativ al așezării bulgare a Basarabiei în componența Imperiul Rus, 1828–1869

riului Rus a crescut cu aproximativ o cincime.

Dezvoltarea casei bulgarilor basarabeni se reflectă clar, nu numai în cifrele din rapoartele statistice ale diferitor perioade de timp pe parcursul sec. al XIX-lea, dar și în procesul de dezvoltare a casei, urmat de separarea părții locative și reprezentative. Adaptarea la noul mediu de trai decurge suficient de rapid și, deja la mijl. sec. XIX, în așezarea bulgară majoritatea erau case din ceamur. În același timp, casele vechi din curțile bulgarilor nu se distrugau, casele capitale se numeau *kășta*, iar denumirea *cuhne* (*bucătărie*) a fost transferată pentru locuințele temporare, cu un sens mai amplu decât sensul contemporan al cuvântului *bucătărie*.

Menirea principală a locuinței la mijl. sec. al XIX-lea era asigurarea locului de trai și de gătit, deși împărțirea funcțiilor între cele două construcții este încă neclară. În acea perioadă este larg răspândit fenomenul familiei patriarhale, deaceia și *cuhne* este folosită pe scară largă ca loc de trai pentru o parte din familia mare. Spre sf. sec. XIX – înc. sec. XX se formează predominant complexe locative din două construcții (în diverse variante locale), și se stabilesc două etape în dezvoltarea casei:

Etapa 1: Dezvoltarea funcției reprezentative a locuinței și alocarea unei camere în acest scop în casa capitală. Se formează locuințe cu 2 sau 3 încăperi, una din camere (*haiat/ kășta*) fiind dotată obligatoriu cu sistem de încălzire, îmbinând rolul de antreu și bucătărie. A doua încăpere (*soba*) îmbina funcțiile camerei de zi și dormitorului, în cazul în care se încălzea. În casa cu 3 încăperi era, de obicei, o cameră reprezentativă și un dormitor. Ulterior, spațiu auxiliar *cuhne* trece pe plan secundar, în timp ce structura casei capitale (*kășta*) devine mai complicată. Însă multe dintre casele alungite cu mai multe camere, păstrate și până acum, s-au format prin unirea bucătăriei (*cuhne*) cu casa mare (*kășta*) într-un singur rând.

Etapa 2: Întreaga casă mare (*kășta*) dobândește importanța unei încăperi reprezentative, se transformă într-o casă nelocuită, „curată”. Însă bucătăria (*cuhne*), dintr-un spațiu secundar, se transformă într-o parte indispensabilă a unui complex locativ. Structura acesteia devine mai complicată, se apropie structurii casei capitale, însă dimensiunile, forma acoperișului și alte elemente diferă de prima. De exemplu, în satul Krinicinoc (Ucraina), la sf. sec. al XIX-lea persistă o tendință pronunțată de a transforma toată casa în spațiu nonlocativ, iar bucătăria – în principalul loc de trai. În același timp, casa rămânea o construcție cu 3 camere, toate sistemele de încălzire fiind scoase din ea. Bucătăria era din 2 sau 3 încăperi; în ea era se construia un sistem de încălzire și podul pentru dormit. Deși casa și bucătăria erau amplasate

aproape una de cealaltă, din exterior era clar că acestea sunt două construcții diferite [3, p. 124].

O creștere semnificativă a populației în coloniile bulgare din Basarabia la sf. sec. al XIX-lea a condus la un deficit de terenuri în coloniile bulgare pentru familiile tinere. Acest lucru a dat naștere unui fenomen precum formarea coloniilor fiice (înc. sec. XX). Formarea fondului locativ din aceste sate a trecut prin aceleași etape ca și locuințele în coloniile vechi. Cu toate acestea, aici nu se observă atât de clar tendința de a evidenția funcția reprezentativă a locuinței prin conservarea casei ca spațiu nelocuit – „casa mare”, iar funcția locativă să treacă la „bucătărie”. Dezvoltarea de locuințe în această direcție a condus doar la separarea unei camere cu funcții reprezentative (satele Stoianovca, Victorovca și Taraclia, raionul Cantemir) [23].

În perioada dintre cele două războaie mondiale (anii '20–'40 ai sec. XX) persistă tendința dispariției funcției reprezentative a locuinței și dezvoltării continuă a funcției locative pentru îmbunătățirea condițiilor de trai. Acest lucru se datorează aprofundării stratificării sociale a populației și a unor schimbări în viața de zi cu zi. Numai cei prosperi au reușit să construiască și să mențină ordinea casei în forma sa anterioară, astfel încât mulți oameni au început să acorde mai puțină atenție spațiilor reprezentative. Sunt interesante unele case ale familiilor mai puțin înstărite din acea perioadă: partea reprezentativă a casei stă sub acoperiș din stuf, are ferestre mici, semicirculare, podea de pământ și tavan cu grinde care ies în afară, în timp ce camerele de trai sunt mai confortabile. Anume în aceste spații se introduc, în primul rând, inovații – ferestre laterale cu trei aripi, cu legături laterale, podele din lemn, un tavan fals, *sobe cu plită de tip olandez*. Bucătăria este vopsită cu acuratețe și adesea e acoperită cu țigle cumpărate (plate) sau chiar cu fier. Pe fațadă se întinde o galerie [3, p. 71]. Astfel, în opinia noastră, pe la mijl. sec. al XX-lea funcția reprezentativă a locuinței trece pe plan secund, și o atenție deosebită la bulgari este acordată funcționalității casei.

Referitor la problema tipologiei locuinței bulgarilor din Basarabia, trebuie de remarcat faptul că există o diversitate de opinii. Unii autori bulgari moderni consideră că forma locuinței Bugeacului din Basarabia de Sud s-a format sub influența tradițiilor arhitecturale ale rușilor și ucrainenilor [19]. Cu toate acestea, toate materialele anterioare resping acest postulat. În plus, nici rușii, nici ucrainenii nu erau grupurile etnice predominante pe teritoriul Bugeacului și, prin urmare, tradițiile lor de construcție nu puteau fi decisive în formarea locuințelor în coloniile de așezare bulgară. Drept confirmare aducem câteva

pasaje despre compoziția etnică a Bugeacului din Memorialul din 1918: „în coloniile bulgare, ca și în satele germane, nu există ruși, ca și alte naționalități, se găsesc undeva în unele colibe sau în orașe. Ca vecini ai bulgarilor trăiesc în Ongăl (Bugeac – M. M.) și ucraineni <...> În Bugeacul din Basarabia sunt puțini ucraineni, nu sunt într-o masă compactă și se așează aici într-o perioadă de timp mai contemporană” [18, p. 316].

Cercetătorul ucrainean modern A. Prigarin, vorbind despre versiunea basarabeană a locuinței tradiționale bulgare, notează că condițiile istorice și etnoculturale au determinat interacțiunea interetică activă a bulgarilor basarabeni cu populația româno-moldovenească [21, p. 219-220]. A. Prigarin a constatat că similitudinea se manifestă în aspecte tehnologice (de exemplu, utilizarea pe scară largă a unui amestec de lut și paie – ceamur), înlocuirea pereților zidiți cu vâlătuci de lut cu pereți din cărămizi nearse (lampaci) de la început. sec. XX etc.) [21, p. 220-221]. Următorul grup de elemente comune cercetătorul le atribuie fenomenului aculturalizării. De exemplu, la sf. sec. XIX, la bulgari se practică locuințe cu 4 camere (*guleama kășta + aiat/ haiat + camara + malca kășta*). Această formă de locuință apare datorită faptului că *haiat*-ul se separă în două spații și aici apare încă un spațiu separat – *camara, comara*, cu funcții de bucătărie de iarnă și loc de trai pentru vârstnicii familiei. Aici erau plasate și gurile *cuptorului* sau *grubei*, lângă care se ridica și un *cotton* pentru gătit. Autorul consideră că, în legătură cu lipsa unui astfel de plan la bulgarii din spațiul balcanic, această inovație poate fi privită ca un element împrumutat de la moldoveni. Aceasta se dovedește prin denumire (din română „cămară”), precum și aceleași funcții în locuința tradițională a moldovenilor [21, p. 221].

Cu toate acestea, în opinia noastră, aici au avut loc complementaritatea tradițiilor arhitecturale împrumutate de la populația locală și acele grupuri etnice care s-au format aici în timpul colonizării, iar casa dobrogeană, caracteristică unor grupuri de bulgari imigranți din nord-estul Bulgariei, a stat la baza formării locuinței bulgarilor din Basarabia.

Printre cele mai longevive elemente ale locuinței tradiționale se remarcă sistemul tradițional de încălzire, adus din Bulgaria și adaptat condițiilor din sudul Basarabiei, precum și trăsăturile structurii interne a casei, care fac posibilă clasificarea locuinței lor ca tip sud-european, confirmat de mulți cercetători ai acestui subiect [3; 8; 16].

Organizarea planimetrică a locuinței în Bugeac, la grupurile diferite de bulgari din diverse zone ale Bulgariei, a suferit o schimbare semnificativă în

comparație cu regiunea exodului și a absorbit elemente caracteristice locuințelor popoarelor învecinate.

Introducerea în practica de construcții în perioada sovietică a modelelor tip de case, pe de o parte, a dat uniformitate satelor Moldovei și a șters originalitatea și specificitatea satelor din diferite regiuni ale țării. Pe de altă parte, în opinia noastră, acest lucru a conservat (prin ignorare) un număr suficient de mare de case tradiționale construite în prima jum. a sec. al XX-lea, inclusiv cele din satele bulgare.

Concluzii:

1) Primii 10–15 ani au fost cei mai dificili în procesul de formare a coloniilor bulgare și tipologiei locuinței, când s-au produs schimbări importante și uneori cardinale în materialele și tehnicile de construcție, în structura și amenajarea internă a casei de locuit a coloniștilor.

2) Lipsă acută de mijloace de existență în perioada inițială a impus bulgarii să trăiască în construcții temporare – bordeie și case de nuiele cu o singură cameră. Acestea au fost cele mai accesibile atât din punctul de vedere al condițiilor naturale, al costurilor de muncă și al resurselor, cât și reieșind din experiența coloniștilor în construcția locuințelor.

3) Treptat, în locuința bulgarilor se formează un tip specific local, care nu are analogie directă în Bulgaria.

4) În organizarea locuințelor bulgarilor, cel mai puternic au influențat tradițiile româno-moldovenești și germane.

5) La sf. sec. XIX – înc. sec. XX se formează un nou „model” al locuinței, când partea reprezentativă și cea locativă devin obligatorii. Există, de asemenea, o extindere a sensului noțiunii de „bucătărie” pentru întreg spațiul locativ. În Bulgaria însăși, o astfel de organizare a spațiului locativ nu a fost una specifică, pe când în Basarabia acest model a stat la bazele așa-numitei *case de Bugeac*, specifice populației moldovenești, bulgare, găgăuze și germane.

Referințe bibliografice

1. Болгарская колонизация Юга России (1820–1830). In: <https://secrethistory.su/1754-bolgarskaya-kolonizaciya-yuga-rossii-1820-1830.html> (vizitat 08.08.2017).
2. Болгары. Очерки традиционной народной культуры. София: Издательство АН Болгарии, 1984. 245 с.
3. Будина О. Жилища болгар, греков, албанцев. In: Материальная культура компактных этнических групп на Украине. Жилище. М.: Наука, 1979, с. 83-129.
4. Вакарелски Хр. Етнография на България. София: Издателство на БАН, 1974. Ч. 2. Материална култура. 797 с.

5. Георгиева Б. Народната къща. Вътрешна архитектура, уредба и покъщнина. София: Издателство на БАН, 1980. 426 с.

6. Георгиева Б. Селище, жилище, двор. In: Софийски край. Етнографски проучвания. София: Издателство на БАН, 1984, с. 53-84.

7. Георгиева Б. Тетевенската шиндена къща. In: Въпроси на етнографията и фолклористиката. София: Издателство Наука и изкуство, 1980, с. 134-156.

8. Грацианская Н., Листова Н. Вопросы типологии традиционного жилища Центральной и Юго-Восточной Европы. М.: Наука, 1964. 9 с.

9. Гунчев Г. Уземните къщи в Дунавската България. In: Годишник на Софийския университет. Историко-филологически факултет. София, 1934, с. 1-76.

10. Деведжиев М. Кратка история на селищното развитие на българските земи. София: Изд. на Отечествения фронт, 1979. 352 с.

11. Документ № 86. 1837, августа 25. Санкт-Петербург. Статистическое обозрение колоний Бессарабской области, составленное чиновником Хозяйственного департамента Министерства внутренних дел надворным советником И. Толстым. In: Положение крестьян и крестьянское движение в Бессарабии. 1812-1861 гг. Кишинев: Штиинца, 1969, с. 178-189.

12. Документ №110. 1843, октябрия 13. Болград. Статистические сведения, представленные управителем задунайских переселенцев Бутковым губернатору П. И. Федорову, о состоянии болгарских колоний за 1820-1843 гг. In: Положение крестьян и крестьянское движение в Бессарабии. 1812-1861 гг. Кишинев: Штиинца, 1969, с. 224-251.

13. Документ №134. In: Положение крестьян и крестьянское движение в Бессарабии. 1812-1861 гг. Кишинев: Штиинца, 1969, с. 286-311.

14. Записки Бессарабского областного статистического комитета. Т. 1. Кишинев: Типография Областного Правления, 1864. 129 с.

15. Корнилович Ст. Статистическое описание Бессарабии собственно так называемой, или Буджака, с приложением генерального плана его края, составленное при гражданской съемке Бессарабии, производившей по высочайшему повелению размежевание земель оной на участки с 1822 по 1828-й год. Аккерман: Аккерманское земство, 1899. 526 с.

16. Маркова Л. Поселения и жилища болгар переселенцев в Бессарабии. In: Краткие сообщения Института этнографии, Москва. Вып. 24, 1955, с. 3-18.

17. Маркова Л. Типы болгарского жилища в Днестровско-Прутском междуречье. In: Этнография и искусство Молдавии. Кишинев: Штиинца, 1972, с. 61-134.

18. Мемоаръ от представители на Бесарабскитъ българи, живеещи в София... София, 14 март 1918. In: Българите в Северното Причерноморие. Изследвания и материали. Т. 8. Велико Търново: Университетско издателство Св. св. Кирил и Методий. 2004, с. 314-328.

19. Минчева Е. Селище и жилище на бесарабските българи. In: <http://www.besarabski-bulgari.org/dokladi/EMincheva.pdf> (vizitat 28.07.2017).

20. Наулко В. Развитие межэтнических связей на Украине. Киев: Наукова думка, 1975. 175 с.

21. Пригарин А. О фракийских элементах в этнической культуре болгар Бессарабии: на материалах жилища XIX-XX вв. In: Relațiile moldo-bulgare în epoca medie și modernă. Chișinău: АО Бизнес Елита, 1998, р. 219-220.

22. Стамов Ст. Българска жилищна архитектура (XV-XIX вв.). София: Издателство БАН, 1989. 352 с.

23. Materialele expedițiilor de teren ale autorului, anii 1997, 1998, 2014, 2016.

References

1. Bolgarskaya kolonizatsiya Yuga Rossii (1820-1830). In: <https://secrethistory.su/1754-bolgarskaya-kolonizatsiya-yuga-rossii-1820-1830.html> (vizitat 08.08.2017).

2. Bolgary. Ocherki traditsionnoy narodnoy kul'tury. Sofiya: Izdatel'stvo AN Bolgarii, 1984. 245 s.

3. Budina O. Zhilishcha bolgar, grekov, albantsev. In: Material'naya kul'tura kompaknykh etnicheskikh grupp na Ukraine. Zhilishche. M.: Nauka, 1979, s. 83-129.

4. Vakarelski Khr. Yetnografiya na Balgariya. Sofiya: Izdatelstvo na BAN, 1974. Ch. 2. Materialna kultura. 797 s.

5. Georgiyeva B. Narodnata kashcha. Vatrashna arkhitektura, uredba i pokashchnina. Sofiya: Izdatelstvo na BAN, 1980. 426 s.

6. Georgiyeva B. Selishche, zhilishche, dvor. In: Sofiyski kray. Yetnografski prouchvaniya. Sofiya: Izdatelstvo na BAN, 1984, s. 53-84.

7. Georgiyeva B. Tetevenskata shindena kashcha. In: Vaprosi na yetnografiyata i folkloristikata. Sofiya: Izdatelstvo Nauka i izkustvo, 1980, s. 134-156.

8. Gratsianskaya N., Listova N. Voprosy tipologii traditsionnogo zhilishcha Tsentral'noy i Yugo-Vostochnoy Yevropy. M.: Nauka, 1964. 9 s.

9. Gunchev G. Uzemnite kashchi v Dunavskata Balgariya. In: Godishnik na Sofiyskiya universitet. Istorikofilologicheski fakultet. Sofiya, 1934, s. 1-76.

10. Devedzhiyev M. Kratka istoriya na selishchnoto razvitiye na balgarskite zemi. Sofiya: Izd. na Otechestveniya front, 1979. 352 s.

11. Dokument № 86. 1837, avgusta 25. Sankt-Peterburg. Statisticheskoye obozreniye koloniy Bessarabskoy oblasti, sostavlennoye chinovnikom Khozyaystvennogo departamenta Ministerstva Vnutrennikh del nadvornym sovetnikom I. Tolstym. In: Polozheniye krest'yan i krest'yanskoye dvizheniye v Bessarabii. 1812-1861 gg. Kishinev: Shtiintsa, 1969, s. 178-189.

12. Dokument №110. 1843, oktyabrya 13. Bolgrad. Statisticheskiye svedeniya, predstavlenyye upravitelem zadunayskikh pereselentsev Butkovym gubernatoru P. I. Fedorovu, o sostoyanii bolgarskikh koloniy za 1820-1843 gg. In: Polozheniye krest'yan i krest'yanskoye dvizheniye v Bessarabii. 1812-1861 gg. Kishinev: Shtiintsa, 1969, s. 224-251.

13. Dokument №134. In: Polozheniye krest'yan i krest'yanskoye dvizheniye v Bessarabii. 1812–1861 gg. Kishinev: Shtiintsa, 1969, s. 286-311
14. Zapiski Bessarabskogo oblastnogo statisticheskogo komiteta. T. 1. Kishinev: Tipografiya Oblastnogo Pravleniya, 1864. 129 s.
15. Kornilovich St. Statisticheskoye opisaniye Bessarabii sobstvenno tak nazyvayemoy, ili Budzhaka, s prilozheniyem general'nogo plana yego kraya, sostavlennoye pri grazhdanskoy s"yemke Bessarabii, proizvodivshyey po vysochayshemu poveleniyu razmezhevaniye zemel' onoy na uchastki s 1822 po 1828-y god. Akkerman: Akkermanskoye zemstvo, 1899. 526 s.
16. Markova L. Poseleniya i zhilishcha bolgar pereselentsev v Bessarabii. In: Kratkiye soobshcheniya Instituta Etnografii, M. Vyp. 24, 1955, s. 3-18.
17. Markova L. Tipy bolgarskogo zhilishcha v Dnestro-vsko-Prutskom mezhdurech'ye. In: Etnografiya i iskusstvo Moldavii. Kishinev: Shtiintsa, 1972, s. 61-134.
18. Memoara ot predstaviteli na Besarabskite bulgari, zhiveyeshchi v Sofiya... Sofiya, 14 mart 1918. In: Balgarite v Severnoto Prichernomoriye. Izsledovaniya i materialy. T. 8. Veliko Tarnovo: Universitetsko izdatelstvo Sv. sv. Kiril i Metodiy. 2004, s. 314-328.
19. Mincheva Ye. Selishche i zhilishche na besarabskite bulgari. In: <http://www.besarabski-bulgari.org/dokladi/EMincheva.pdf> (vizitat 28.07.2017).
20. Naulko V. Razvitiye mezhnatsionnykh svyazey na Ukraine. Kiyev: Naukova Dumka, 1975. 175 s.
21. Prigarin A. O frakiyskikh elementakh v etnicheskoy kul'ture bolgar Bessarabii: na materialakh zhilishcha XIX–XX vv. In: Relațiile moldo-bulgare în epoca medie și modernă. Chișinău: AO Biznes Yelita, 1998, p. 219-220.
22. Stamov St. Balgarska zhilishchna arkhitektura (XV–XIX vv.). Sofiya: Izdatelstvo na BAN, 1989. 352 s.
23. Materialele expedițiilor de teren ale autorului, anii 1997, 1998, 2014, 2016.
- Marina Miron** (Chișinău, Moldova). Magistru în istorie și teorie a culturii, manager, Asociația de Dezvoltare a Turismului în Moldova.
- Marina Miron** (Chisinau, Moldova). MA in History and Theory of Culture, manager, Association of Tourism Development in Moldova.
- Марина Мирон** (Кишинэу, Молдова). Магистр истории и теории культуры, менеджер, Ассоциация по развитию туризма в Молдове.
- E-mail:** marinamiron.72@mail.ru